

Антон Павлович Чехов
Учителят по литература

Глава 1

Чу се тропот на конски копита по гредите на пода; от конюшната изведоха най-напред врания Граф Нулин, после белия Великан, после сестра му Мая. Всички бяха чудесни, скъпи коне. Старият Шелестов оседла Великан и се обърна към дъщеря си Маша:

– Е, Мария Годфроа, качвай се. Хайде, хоп!

Маша Шелестова беше най-малка в семейството; беше вече на осемнадесет години, но въпреки още не бяха отвикнали да я смятат за малка и затова все ѝ казваха Маня или Манюся; а след като в града гостува цирк, който тя посещаваше най-запалено, започнаха да я наричат Мария Годфроа¹.

– Хайде, хоп! – извика тя и се метна на Великан.

Сестра ѝ Варя възседна Мая, Никитин – Граф Нулин, офицерите – своите коне и дългата красива кавалкада, пъстрееща от бели офицерски кители и черни амазонки, излезе ходом от двора.

Никитин забеляза, че докато се качваха на конете и после, като излязоха на улицата, Манюся за голямо учудване проявяваше внимание само към него. Тя оглеждаше загрижено първо него, после Граф Нулин и казваше:

– Сергей Василич, вие все го държите за мундшука. Не го оставяйте да се плаши. Той се преструва.

И дали защото нейният Великан беше голям приятел с Граф Нулин или просто случайно, но тя и сега, както вчера и онзи ден, през цялото време яздеше успоредно с Никитин. А той гледаше малкото ѝ стройно тяло, изправено върху бялото гордо животно, тънкия ѝ профил, цилиндъра, който всъщност никак не ѝ отиваше и я правеше по-възрастна, гледаше я радостно, с умиление, с възторг, слушаше я, без да разбира нещо, и си мислеше:

„Давам честна дума, кълна се, че няма да се колебая повече и още днес ще ѝ се обясня...“

Минаваше шест часа вечерта – време, когато бялата акация и люлякът ухаят така силно, сякаш въздухът и самите дървета застиват от собствения си мирис. В градската градина свиреше вече военната музика. Копитата на конете звънко отекваха по паважа; отвсякъде се чуваха

1. По името на цирковата артистка Мария Годфроа; циркът „Братя Годфроа“ гастролира в Таганрог през 1877 г.

смях, говор, тракане на вратници. Минаващите войници козируваха на офицерите, учениците поздравяваха с поклон Никитин; виждаше се, че на всички, които се разхождаха и бързаха към музиката в градината, им правеше голямо удоволствие да гледат кавалкадата. Колко топло е при това, колко меки са очертанията на облаците, пръснати безразборно по небето, колко спокойни и приятни са сенките на тополите и акациите – сенки, проснали се през цялата широка улица и стигащи чак до балконите и вторите етажи на къщите на отсрещната страна!

Излязоха от града и тръгнаха в тръс по широкия път. Тук вече не миришеше на акация и люляк, не се чуваше музиката, но пък миришеше на нива, зеленееха се млада ръж и пшеница, пищяха лалугери, грачеха полски гарвани. Накъдето да погледнеш – вредом зеленина, тук-там само се чернеят бостани и отляво в далечината се белеят редиците на прецфтяващите вече ябълкови дървета в гробището.

Минаха край кланицата, после – край пивоварната фабрика, заобиколиха цяла сюрня войници музиканти, забързани към извънградската градина.

– Полянски безспорно има много хубав кон – говореше Манюся на Никитин, като сочеше с очи офицера, който яздеше до Варя. – Но е бракуван. Съвсем не на място е онова бяло петно на левия крак и вижте го как мята назад глава. Не можеш вече да го отучиш от този навик, докато е жив.

Манюся беше запалена по конете като баща си. Тя просто страдаше, като видеше, че някой има хубав кон, и се радваше, ако откриеше недостатъци на чуждите коне. А Никитин нищо не разбираше от коне, за него беше все едно дали ще държи коня за поводите или за мундшучка, тръс ли ще язди или в галоп; чувстваше само, че позата му беше неестествена, напрегната и че затова офицерите, които имат хубава стойка на седлото, сигурно се харесват на Манюся повече от него. И той я ревнуваше от офицерите.

Като минаваха край извънградската градина, някой предложи да се отбият и да пият минерална вода. Отбиха се. В градината имаше само дъбове, те току-що започваха да се раззеленяват, та още през младия листак се виждаше цялата градина с естрадата, масичките, люлките, виждаха се и всички врани гнезда, които приличаха на големи калпаци. Ездачите и техните дами слязоха от конете при една масичка и си поръчаха минерална вода. Заобиколиха ги познати, които се разхождаха в градината. Дойдоха и военният лекар, с високи ботуши, и капелмайсторът, който чакаше да се съберат музикантите. Изглежда, че лекарят

помисли Никитин за студент, защото попита:

– Вие вероятно сте се върнали за ваканцията?

– Не, живея тук постоянно – отвърна Никитин. – Преподавател съм в гимназията.

– Така ли? – учуди се лекарят. – Толкова млад и вече учителствате!

– Как млад! Двадесет и шест годишен съм... Слава Богу.

– Вярно, имате и брада, и мустаци, но въпреки това, като ви гледа човек, не може да ви даде повече от двадесет и две – двадесет и три години. Колко младееете!

„Ама дивотия! – помисли си Никитин. – И този ме смята за хлапак!“

Никак не обичаше, когато някой започваше да говори за младостта му, особено в присъствието на жени или гимназисти. Откакто бе дошъл в този град и бе започнал да работи, намрази своята младоликост. Учениците не се страхуваха от него, старците го наричаха „младежо“, жените предпочитаха да танцуват с него, вместо да слушат дългите му разсъждения. А той би дал всичко, за да можеше да бъде с десет години по-възрастен.

Продължиха пътя си към фермата на Шелестови. Спряха пред портата, повикаха жената на управителя, Прасковя, и поискаха да им донесе току-що издоено мляко. Но никой не пи от млякото, размениха си погледи, засмяха се и препуснаха обратно назад. Когато се връщаха, в градината военната музика вече свиреше; слънцето се беше скрило зад грощицето и половината небе беше пурпурно от залеза.

Манюся яздеше пак до Никитин. Искаше му се да ѝ заговори за това, как страстно я обича, но се боеше, че ще го чуят офицерите и Варя, и мълчеше. Манюся също мълчеше и той чувстваше защо мълчи и защо язди до него, и беше така щастлив, че земята, небето, градските светлини, черният силует на пивоварната фабрика – всичко това се сливаше пред очите му в нещо много хубаво и нежно и му се струваше, че неговият Граф Нулин се носи по въздуха и иска да се вдигне в аленото небе.

Пристигнаха къщи. На масата в градината вресхе вече самоварът, а в единия ѝ край седеше старият Шелестов със своите приятели, чиновници от окръжния съд, и както винаги критикуваше нещо.

– Това е простачина! – говореше той. – Простачина и нищо друго. Даа, простачина!

Откакто се беше влюбил в Манюся, Никитин харесваше всичко у Шелестови; и къщата, и градината около къщата, и вечерното пиене на чай, и плетените столове, и старата бавачка, та дори и тази дума

„простацина“, която старецът често обичаше да употребява. Не му харесваше само това, че имаха много кучета, котки и египетски гълъби, които тъжно стенеха в голямата клетка на терасата. Толкова много дворни и стайни кучета имаха Шелестови, че откакто се познаваше с тях, той можеше да различава само две – Мушка и Сом. Мушка беше малко кученце с проскубана козина и рунтава муцунка, зло и разглежено. То мразеше Никитин; всеки път, щом го видеше, изкривяваше главата си настрана, озъбваше се и ръмжеше „Ррр-нга-нга-нга-нга...ррр...“.

След това се наместваше под стола му. Щом се опитваше да я прогони отдолу, Мушка лайваше оглушително, а стопаните казваха:

– Не се плашете, тя не хапе. Тя ни е добричка.

Сом пък беше огромен черен пес с дълги крака и с опашка, корава като тояга. Докато обядваха или пиеха чай, той обикновено се разхождаше мълчаливо под масата и потропваше с опашката си по ботушите и по краката на масата. Той беше добър глупав пес, но Никитин не можеше да го търпи заради навика му да слага муцуна на коляното на обядващите и да цапа с лиги панталоните. Никитин неведнъж се бе опитвал да го удря по голямото чело с дръжката на ножа, цапваше го с пръст по носа, ругаеше, оплакваше се, но нищо не спасяваше панталоните му от петна.

След ездата чаят със сладко, сухари и масло им се видя много вкусен. Всички, здравата изгладнели, изпиха първата чаша съвсем мълчаливо, а при втората започнаха да спорят. Всеки път при пиенето на чай и по време на обяда Варя започваше да спори. Тя беше вече двадесет и три годишна, хубава, по-красива от Манюся, смяташе се за най-умна и образована в семейството и се държеше солидно, строго, както подобаваше на по-голямата дъщеря, заела вкъщи мястото на покойната майка. С правата си на стопанка тя се явяваше пред гостите по блуза, обръщаше се към офицерите на фамилно име, към Манюся се отнасяше като към малко момиче и ѝ говореше с тон на възпитателка. Себе си наричаше стара мома – значи сигурна беше, че ще се омъжи.

Всеки разговор, дори за времето, Варя винаги обръщаше в спор. Тя имаше просто някаква страст – да дебне всяка твоя дума, да те улавя в противоречие, да се хваща за казаното. Започнеш да говориш с нея за нещо, а тя веднага втренчва поглед в лицето ти и бързо те пресича: „Моля, моля, Петров, онзиден говорехте точно обратното!“

Друг път насмешливо се усмихва и казва: „Забелязвам обаче, че започвате да проповядвате принципите на полицейското управление. Поздравявам ви!“

Ако сте се пошегували или сте казали някой каламбур, веднага чувате гласа ѝ: „Това е изтъркано!“ или „Това е плоско!“ Ако някой офицер си позволи духовитост, тя ще направи презрителна гримаса и ще каже: „Аррр-мейска духовитост!“

И това нейно „Ррр...“ излизаше така внушително, че Мушка винаги се обиждаше в отговор изпод стола: „Ррр-нга-нга-нга...“

Спорът на масата тази вечер започна с това, че Никитин заговори за гимназиалните изпити.

– Добре, Сергей Василич – прекъсна го Варя, – вие казвате, че на учениците им е трудно. А кой е виновен за това, ако смея да попитам? Вие например сте дали на учениците от осми клас съчинение на тема „Пушкин като психолог“. Първо, не бива да се дават такива трудни теми и, второ, какъв психолог, моля ви се, е Пушкин! Виж, Шchedрин или, да речем, Достоевски – но Пушкин е велик поет и нищо повече.

– Шchedрин е едно, Пушкин – друго – мрачно отговори Никитин.

– Да, знам, че вие в гимназията не признавате Шchedрин, но не е там работата. Кажете ми обаче какъв психолог е Пушкин?

– Но как да не е психолог! Ето ще ви дам някои примери.

И Никитин издекламира няколко места от „Онегин“, после от „Борис Годунов“.

– Никаква психология не виждам тук – въздъхна Варя. – Психолог е онзи, който описва тайните на човешката душа, а това са прекрасни стихове и нищо повече.

– Знам аз каква психология ви е нужна! – обиди се Никитин. – Нужно ви е някой да реже пръста ми с тъпа пила, а аз да крещя с всички сили – това е психология според вас.

– Плоско! Но все пак вие не ми доказахте защо Пушкин е психолог.

Когато трябваше да спори за неща, които според него бяха закостенялост, ограниченост или нещо от този род, Никитин обикновено скачаше от мястото си, хващаше се с две ръце за главата и започваше с възклицания да снове от единия до другия край на стаята. И сега стана така: той скочи, хвана се за главата, обиколи масата с възклицания, след което седна встрани.

Подкрепиха го офицерите. Щабскапитан² Полянски започна да убеждава Варя, че Пушкин действително е психолог, и за доказателство приведе два стиха от Лермонтов; поручик Гернет каза, че ако Пушкин не беше психолог, не биха му издигнали паметник в Москва.

2. Военен чин между поручик и капитан в царска Русия.

– Това е простачина! – чуваше се от другия край на масата. – Точно така казах и на губернатора: „Това, ваше превъзходителство, е простачина!“

– Не желая да споря повече – викна Никитин. – Его же царствию не будет конца! Баста! Ох, проклето куче, махай се! – извика той на Сом, който бе сложил главата и лапата си на коленете му.

„Ррр...нга-нга-нга...“ – чу се изпод стола.

– Признайте, че не сте прав! – извика Варя. – Признайте!

Но в този момент дойдоха нови гостенки – няколко благородни госпожици, и спорът се прекрати от само себе си. Всички тръгнаха към салона. Варя седна на рояла и започна да свири танци. Танцуваха най-напред валс, после – полка, след това – кадрил с *grand rond*³, който бе направен по стаите под ръководството на шабскапитан Полянски, след което пак започнаха да танцуват валс.

По време на танците старците седяха в салона, пушеха и гледаха младежта. Между тях беше и Шебалдин, директор на градското кредитно дружество, който бе известен с любовта си към литературата и сценичното изкуство. Той бе сложил началото на местния музикално-драматичен кръжок и сам участваше в представления, като играеше, кой знае защо, винаги само някакви смешни лакеи или четеше напевно „Грешницата“. В града го наричаха Мумията, понеже беше висок, много мършав, жилест и винаги имаше тържествена физиономия и мътни неподвижни очи. Той така искрено обичаше сценичното изкуство, че дори си бръснеше мустаците и брадата, а това още повече му придаваше вид на мумия.

След *grand rond* той нерешително, някак странишком приближи до Никитин, покашля се и каза:

– Имах удоволствието да присъствам на станалия на масата спор. Напълно споделям мнението ви. Ние с вас сме съмишленици и много би ми било приятно да си поговорим. Имали ли сте възможност да прочетете „Хамбургска драматургия“ на Лесинг?

– Не, не съм я чел.

Шебалдин се ужаси и размаха ръце така, сякаш си беше опарил пръстите, и без да каже нищо повече, се отдалечи заднишком от Никитин. Фигурата на Шебалдин, въпросът и учудването му се видяха смешни на Никитин, но той въпреки това си каза:

„Все пак неудобно положение. Аз съм учител по литература, а още

3. Голям кръг (фр.) – стара танцова фигура.

не съм чел Лесинг. Трябва да се прочете“.

Преди вечерята всички, млади и стари, седнаха да играят на „късмет“. Взеха две тестета карти: едното раздадох на всички поравно, а другото сложиха на масата със закритата карта.

– Който има тази карта – започна тържествено старият Шелестов, като откриваше горната карта от второто тесте, – пада му се късметът да отиде веднага в детската и да целуне там бавачката.

Удоволствието да се целува с бавачката се падна на Шебалдин. Всички се струпаха около него, поведоха го към детската и пляскайки с ръце, със смях го накараха да целуне бавачката. Вдигна се голям шум, всички говореха...

– Не така страстно! – викаше Шелестов, просълзен от смях. – Не така страстно!

На Никитин се падна да изповядва всички. Той седна на стол сред салона. Донесоха шал и го метнаха върху главата му. Първа приближи да се изповяда Варя.

– Аз знам вашите грехове – започна Никитин, взрян в тъмното в строгия ѝ профил. – Кажете ми, госпожице, отде-накъде всеки ден се разхождате с Полянски? Ох, има тук цел, има цел, че се разхожда тя с офицер!

– Плоско – каза Варя и се върна на мястото си.

След това през шала заблестяха големи неподвижни очи, в тъмното се очерта милият за него профил и го лъхна нещо скъпо, отдавна познато, което му напомняше стаята на Манюся.

– Мария Годфроа – каза той и не можа да познае гласа си – така мек и нежен беше, – какви грехове имате?

Манюся присви очи и му показа крайчето на езика си, после се изсмя и си отиде. А след минута стоеше сред салона, пляскаше с ръце и викаше:

– Вечеря, вечеря, вечеря!

И всички се втурнаха към трапезарията.

На масата Варя пак започна да спори, но този път с баща си. Полянски със сериозен вид ядеше, пиеше червено вино и разказваше на Никитин как веднъж, през зимата, по време на войната, цяла нощ престоял до колене в едно блато; неприятелят бил наблизко, така че било забранено да се говори и да се пуши, нощта била студена, тъмна, духал пронизващ вятър. Никитин слушаше и поглеждаше с едно око към Манюся. Тя гледаше в него неподвижно, без да мигне, сякаш замислена или замечтана... За него това беше и приятно, и мъчително.

„Защо ли ме гледа така? – измъчваше се той. – Неудобно е. Може да забележат. Ах, колко млада и наивна е още!“

Гостите започнаха да се разотиват към полунощ. Когато Никитин излизаше от портата, на втория етаж на къщата се отвори прозорец и се показа Манюся.

– Сергей Василич! – повика го тя.

– Моля?...

– Вижте какво... – започна Манюся, явно мъчейки се да измисли какво да каже. – Вижте какво... Полянски обеща тези дни да дойде с фотографическия апарат и да ни снима всички. Та да знаете.

– Добре.

Манюся се скри, прозорецът се захлопна и веднага се разнесоха звуците на рояла.

„Какъв дом наистина! – мислеше Никитин, докато пресичаше улицата. – Дом, в който стенат само египетските гълъби, и то защото нямат друг начин да изразяват радостта си!“

Но не само у Шелестови се живееше весело. Неизминал и двеста крачки, Никитин чу звуците на роял и от друга къща. Повървя още малко и видя пред една порта някакъв селянин, който свиреше на балалайка. В градината военната музика гръмна потпури от руски песни...

Никитин живееше на петстотин метра от Шелестови в жилище от осем стаи, което беше наел за триста рубли годишно заедно с колегата си, учителя по география и история Иполит Иполитич. Този Иполит Иполитич, човек на средна възраст, с рижа брадица, чипонос, с лице грубовато и неинтелигентно като на физически работник, но добродушно, когато Никитин се върна вкъщи, седеше в стаята си и поправяше географските карти на учениците. Най-необходимо и важно по география той смяташе чертаенето на карти, а по история – да се знае хронология; по цели нощи седеше и със син молив поправяше картите на своите ученици и ученички или пък правеше хронологични таблици.

– Какво чудесно време се случи днес! – каза Никитин, като влизаше при него. – Чудя се как можете да седите вътре.

Иполит Иполитич беше неразговорчив; или мълчеше, или пък говореше само за неща, отдавна известни на всички. Сега той отговори по следния начин:

– Да, прекрасно време. Вече е май и скоро ще настъпи истинско лято. А лятото си е все пак друго, не е като зимата. Зимата трябва да се палят печки, а лете и без печки е топло. През лятото отвориш нощем прозорците и пак е топло, а през зимата – двойни прозорци и пак студено.

Никитин поседя една минута до масата и му доскуча.

– Лека нощ! – каза той, стана и се прозя. – Щях да ви разкажа нещо романтично, което се отнася до мен, но вие с тая ваша география! Вземе човек да ви разказва за любов, а вие: „В коя година е станала битката при Калка?“ По дяволите с вашите битки и чукотски носове!

– Но защо се сърдите?

– Ами яд те хваща.

И ядосан, че още не се е обяснил на Манюся и че няма сега с кого да поговори за своята любов, той отиде в кабинета си и легна на дивана. В кабинета беше тъмно и тихо. Легнал и загледан в мрака, Никитин, кой знае защо, започна да мисли как след две-три години ще замине за нещо в Петербург, как Манюся ще го изпраща на гарата и ще плаче; в Петербург ще получи от нея дълго писмо, в което ще го моли да се върне поскоро. И той ще ѝ пише... Ще започне така: „Мило мое плъхче...“

– Да, именно мило мое плъхче – каза той и се засмя.

Беше легнал неудобно. Подложи ръце под главата и вдигна левия си крак върху гърба на дивана. Така беше удобно. Прозорецът вече започваше да светлее, на двора взеха да се обаждат сънени петли. Никитин продължаваше да мисли как ще се върне от Петербург, как Манюся ще го посрещне на гарата и ще му се хвърли на врата с радостни възклицания; или не, по-добре да направи такава хитрост: ще пристигне тайничко през нощта, ще му отвори готвачката, после ще влезе на пръсти в спалнята, ще се съблече безшумно и – бух в леглото! А тя ще се събуди и – о, радост!

Въздухът съвсем помътня. Кабинетът и прозорците се изгубиха. На входната площадка на пивоварната фабрика, същата, край която минаха днес, седеше Манюся и говореше нещо. После тя хвана Никитин под ръка и тръгна с него към извънградската градина. В градината той видя дъбове и гнезда на врани като калпаци. Едно от гнездата се разлюля, от него надникна Шебалдин и силно извика: „Вие не сте чели Лесинг!“

Никитин трепна силно и отвори очи. Пред дивана стоеше Иполит Иполитич и отметнал назад глава, си слагаше връзката.

– Ставайте, време е за работа – говореше той. – И не бива да се спи с дрехи. Дрехите се развалят от това. Спи се в леглото, съблечен...

И както обикновено, започна надълго и нашироко да обяснява неща, отдавна известни на всички.

Първия час Никитин имаше руски език във втори клас. Когато точно в девет часа влезе в клас, на черната дъска бяха написани с тебешир две големи букви: М. Ш. Това сигурно значеше: Маша Шелестова.

„Надушили са вече калпазаните... – помисли Никитин. – Интересно, откъде всичко знаят?“

Вторият час по литература беше в пети клас. И там беше написано на дъската М. Ш., а когато след часа излизаше от клас, зад гърба му някой извика като от галерията на театър:

– Урааа! Шелестова!

От спането с дрехи главата му тежеше, тялото му изнемогваше от леност. Учениците, които всеки ден вече чакаха да бъдат разпуснати за изпитите, нищо не правеха, скучаеха и се чудеха каква лудория да измислят. И Никитин скучаеше, не забелязваше лудориите им и час по час заставаше на прозореца. От него той виждаше улицата, ярко осветена от слънцето. Виждаше прозрачното синьо небе над къщите, птиците, а някъде много, много далеч, зад зелените градини и къщите – просторната безкрайна далечина със синкави горички, със струйка дим от профучаващия влак...

Ето, по улицата в сянката на акациите минаха двама офицери с бели кители, като въртяха камшик. А сега мина една платформа с група евреи с побелели бради и с каскети. Гувернантката разхожда внучката на директора... Претича нанякъде Сом с два улични песа... А след това мина Варя, със скромна сива рокля и червени чорапи, в ръка с „Вестник Европы“... Била е сигурно в градската библиотека...

А часовете свършват късно – чак в три! След училище няма да се прибере въщи или да отиде у Шелестови, а трябва да ходи на урок у Волф. Този Волф, богат евреин, приел лутеранството, не прашаше децата си в гимназията, а им вземаше учители от гимназията и им плащаше по пет рубли на урок...

„Скучно, скучно, скучно!“

В три часа отиде у Волф, където седя, както му се стори, цяла вечност. От там излезе в пет часа, а към седем трябваше да върви вече на педагогически съвет в гимназията – да определят датите за устните изпити за четвърти и шести клас!

Когато, вече късно вечерта, излязъл от гимназията, тръгна към Шелестови, сърцето му биеше и цялото му лице гореше. Преди седмица, преди месец, всеки път, когато решаваше да ѝ направи признание, той си приготвяше цяла реч с предисловие и заключение, а сега нямаше в ума си нито една дума, в главата му беше пълен хаос, но знаеше само, че днес вече на всяка цена ще ѝ направи признание и че не му е възможно да чака повече.

„Ще я покая да се разходим в градината – мислеше си той, – ще се

поразходим малко и тогава ще ѝ направя призвание...“

Във входното антре нямаше жива душа; влезе в салона, след това – в гостната... И там нямаше никого. Чуваше се как горе, на втория етаж, Варя спореше с някого и как в детската наетата шивачка тракаше с ножиците.

В къщата имаше една стаичка, която наричаха по три начина: малката, стълбищната или тъмната. В нея беше поставен голям стар шкаф с медикаменти, барут и ловджийски принадлежности. От нея за втория етаж водеше тясна дървена стълбичка, на която винаги спяха котки. Стаичката беше с две врати – едната за детската, другата – за гостната. Когато Никитин влезе вътре, за да се качи горе, вратата на детската се отвори и захлопна така, че стълбата и шкафът потрепераха; в стаичката се втурна Манюся, с тъмна рокля, с парче тъмносин плат в ръце, но не забеляза Никитин и се стрелна към стълбата.

– Почакайте... – спря я Никитин. – Добър вечер, Годфроа... Моля ви...

Той се задъхваше, не знаеше какво да каже; с едната си ръка я държеше за китката, а с другата – за синия плат. А тя полуизплашено, полуучудено го гледаше с широко отворени очи.

– Моля ви... – продължаваше Никитин, боейки се, че тя ще си отиде. – Трябва да ви кажа някои неща... Само че... тук е неудобно. Не мога, просто не съм в състояние... Разбирате ли, Годфроа, не мога... и толкова...

Синият плат падна на пода и Никитин хвана и другата ръка на Манюся. Тя пребледня, размърда устни, после се дръпна от Никитин и се озова в ъгъла между стената и шкафа.

– Честна дума, вярвайте... – каза той тихо. – Честна дума, Манюся...

Тя отметна глава, а той я целуна по устните и за да бъде целувката по-дълга, стисна бузите ѝ с ръце; и кой знае как, сам се озова в ъгъла между шкафа и стената, а тя обви ръце около врата му и притисна глава до брадичката му.

След това изтичаха в градината.

Градината на Шелестови беше голяма, близо петдесет декара. В нея имаше двадесетина стари кленове и липи, една елха, а останалите дървета бяха плодни: череши, ябълки, круши, див кестен, сребриста маслина... Имаше и много цветя.

Никитин и Манюся мълчаливо тичаха по алеите, смееха се, задаваха си от време на време по някой отривист въпрос, на който не

отговаряха; над градината грееше полумесецът, а по земята из тъмната трева, едва осветена от този полумесец, се подаваха сънливи лалета и ириси, сякаш молеха и на тях да им се обяснят в любов.

Когато Никитин и Манюся се върнаха, офицерите и госпожиците се бяха събрали вече и танцуваха мазурка. Полянски пак водеше grand rond по всички стаи и пак след танците играха на „късмет“. Преди вечерята, когато гостите се отправиха от салона към трапезарията, Манюся, остана сама с Никитин, се притисна към него и каза:

– Ти сам поговори с татко и Варя. Мен ме е срам...

След вечерята той говори със стареца. Шелестов го изслуша, помисли и каза:

– Много ви благодаря за честта, която оказвате на мен и дъщеря ми, но позволете ми да побеседвам дружески с вас. Ще говоря с вас не като баща, а като джентълмен с джентълмен. Кажете, моля ви, що за желание е това да се жените така рано? Само селяците се женят рано, но там, както знаете, е простотия, а вие, ние защо? Що за удоволствие на тия млади години да си слага човек вериги?

– Аз съвсем не съм млад! – засегна се Никитин. – Карам вече двадесет и седмата година.

– Татко, ветеринарят дойде! – извика от другата стая Варя.

И разговорът бе прекъснат. По-късно Варя, Манюся и Полянски изпратиха Никитин до вкъщи. Като наближиха до вратата на оградата, Варя каза:

– Защо този ваш тайнствен Митрополит Митрополитич не се вижда никъде? Нека да дойде някога у дома.

Когато Никитин влезе, тайнственият Иполит Иполитич седеше на леглото и си сваляше панталоните.

– Не си лягайте, драги! – каза задъхано Никитин. – Чакайте, не си лягайте!

Иполит Иполитич бързо навлече панталоните и тревожно попита:

– Какво има?

– Женя се!

Никитин седна до своя другар и каза, гледайки го учудено, като че се учудваше на самия себе си:

– Да, представете си, женя се! За Маша Шелестова! Днес ѝ направих предложение.

– Защо не? Тя, изглежда, е добро момиче. Само е много млада.

– Да, млада е – въздъхна Никитин и угрижено сви рамене. – Много, много млада!

– Тя ми беше ученичка в гимназията. Знам я. По география се учеше добре, но по история – слабо. И беше невнимателна в клас.

Изведнъж на Никитин, кой знае защо, му стана жал за неговия колега и му се допря да му каже нещо мило, утешително.

– Защо не се ожените, драги мой? – попита той. – Защо да не се ожените например за Варя, Иполит Иполитич! Тя е чудно, прекрасно момиче! Наистина много обича да спори, но пък има такова сърце... такова сърце! Ей сега ме питаше за вас. Оженете се за нея, драги! Какво ще кажете?

Той знаеше много добре, че Варя никога не би се съгласила да се ожени за този скучен чипонос човек, но въпреки това го убеждаваше да се ожени за нея. Защо?

– Женитбата е сериозна крачка – каза Иполит Иполитич след известно замисляне. – Трябва добре да се обсъди всичко, да се прецени, не може току-така. Благоразумието никога не е излишно, а особено при женитбата, когато човек, скъсвайки с ергенството, започне нов живот.

И заговори за неща, отдавна известни на всички. Никитин нямаше желание да го слуша, каза „Лека нощ“ и си влезе в стаята. Бързо се съблече и бързо си легна, за да остане по-скоро с мисълта за своето щастие, за Манюся, за бъдещето, усмихна се, но изведнъж си спомни, че още не беше прочел Лесинг.

„Трябва да го прочета... – помисли си. – Впрочем защо е необходимо да го чета? Да върви по дяволите!“

И уморен от щастието си, моментално заспа и се усмихваше насън до сутринта.

Сънува тропот на конски копита по дървен под; сънува, че от конюшната изведоха най-напред врания Граф Нулин, после белия Великан, а след него сестра му Мая...

Глава 2

„В черквата беше много тясно и шумно, веднъж дори някой извика и протойереят⁴, който ни венчаваше, хвърли поглед през очилата си към тълпата и каза строго:

– Не ходете из църквата и не шумете, а стойте тихо и се молете. Страх от Господа имайте.

Шафери ми бяха двама мои колеги, а на Маня – щабскапитан Полянски и поручик Гернет. Архиерейският хор пееше великолепно. Пращене на свещи, блясък, тоалети, офицери, много весели, доволни лица и Маня, с някакъв необикновен, въздушен вид, и изобщо цялата обстановка и думите на венчалните молитви ме трогваха до сълзи, изпълваха ме с тържество. Мислех си: как се разцъфтя, как поетично красиво се разви в последно време моят живот! Преди две години бях още студент, живеях по евтините хотели на «Неглинний», без пари, без близки и както ми се струваше тогава, без бъдеще. А сега – учител в гимназията в един от най-хубавите губернски градове, материално осигурен, обичан, глезен. За мен сега, мислех си, са се събрали толкова хора, за мен горят трите многосвещници, за мен гърми гласът на протодякона⁵ и се престарават псалтовете, за мен е така младо, изящно и радостно и това младо същество, което след малко ще се нарича моя жена. Спомних си първите ни срещи, разходките ни извън града, обяснението в любов и времето, което сякаш по поръчка цялото лято беше чудно хубаво; и онова щастие, което някога на «Неглинний» ми се виждаше възможно само в романите и повестите, сега аз изпитвах реално, сякаш го държах в ръце.

След венчавката всички безредно се сбраха около мен и Маня, изразяваха своята искрена радост, честитяха ни и ни пожелаваха щастие. Бригадният генерал⁶, около седемдесетгодишен старец, честити само на Манюся и ѝ каза със старчески, скрибуцащ глас така силно, че цялата черква прогърмя:

– Надявам се, мила, че и след брака ще си останете същата розичка.

Офицерите, директорът и всички учители се усмигнаха от приличие и аз също усетих как на лицето ми се разля учтива неискрена

4. Старши по чин православен свещеник.

5. Главен дякон в епархия.

6. Командващ бригада (военна част, състояща се от няколко полка или батареи, а във флота – от няколко кораба) в царска Русия генерал.

осмивка. Трогателният Иполит Иполитич, учителят по история и география, който все говореше неща, отдавна известни на всички, здраво ми стисна ръката и каза развълнувано:

– Досега вие не бяхте женени и живеехте отделно, а сега вече сте женени и ще живеете заедно.

От черквата каретите потеглиха към двуетажната неизмазана къща, която получавам сега като зестра. Освен тази къща на Маня се падат двадесет хиляди суха пара и някакъв си Мелитоновски парцел с пазачница, където, както разправят, имало цял куп кокошки и патици, които, оставени без грижи, били започнали да подивяват. След като се върнахме от черквата, аз се излежавах изпънат на турския диван в новия си кабинет и пуших; беше ми меко, удобно и уютно както никога досега, а в това време гостите викаха «Ура» и в коридора някаква лоша военна музика свиреше туш и разни глупости. Варя, сестрата на Маня, влезе тиешком в кабинета с чаша в ръка и с някакво особено, напрегнато изражение, сякаш устата ѝ беше пълна с вода; тя явно искаше да изтича някъде, но изведнъж се разсмя, после зариди, а чашата иззвънтя на пода. Подхванахме я под ръка и я изведохме.

– Никой не може да разбере! – хлипаше тя по-късно в една от най-отдалечените стаи, легнала в леглото на своята дойка. – Никой, никой! Боже мой, никой не може да разбере!

Но всички много добре разбираха, че тя е по-възрастна от сестра си Маня с четири години, а още не се е омъжила и че плачеше не от завист, а от тежката мисъл, че вече ѝ минава времето, а може би дори отдавна е минало. Когато започнаха да танцуват кадрил, тя отново беше в салона с подпухнало от плач, силно напудрено лице и аз видях как щабскапитан Полянски държеше пред нея чинийка със сладолед, а тя го ядеше с лъжичка...

Вече е към шест часа сутринта. Заех се да пиша дневника си, за да разкажа за своето пълно, богато щастие, като мислех, че ще напиша пет-шест листа и ще ги прочета утре на Маня, но чудно, всичко ми се е объркало в главата, станало е неясно като сън и си спомням отчетливо само този инцидент с Варя и ми идва да напиша: бедната Варя! В момента зашумоляха дърветата – ще вали дъжд: враните грачат, а лицето на моята Маня, която едва-що заспа, кой знае защо, е тъжно“.

След това Никитин дълго не отвори своя дневник. В началото на август започнаха поправителните и приемните изпити, а след Успение Богородично – учебните занятия. Той излизаше на работа обикновено след осем часа сутринта, а в десет му ставаше вече мъчно за Маня и за

новия му дом и започваше да си поглежда часовника. В долните класове караше някой от учениците да диктува и докато децата пишеха, седеше със затворени очи на перваза на прозореца и мечтаеше; независимо от това, дали мечтаеше за бъдещето, или си спомняше за миналото – все излизаше нещо прекрасно, подобно на приказка. В горните класове четяха на глас Гогол или прозата на Пушкин и от това Никитин изпаднаше в дремлива мечтателност, въображението му рисуваше хора, дървета, поля, ездитни коне и той казваше с въздишка, сякаш се възхищаваше на автора:

– Колко хубаво!

В голямото междучасие Маня му изпращаше закуска, увита в снежнобяла салфетка, и той я изяждаше бавно, с почивки, за да удължи насладата, а Иполит Иполитич, който обикновено закусваше само една кифла, го гледаше с уважение и завист, като казваше някоя отдавна известна истина, например:

– Без храна хората не могат да съществуват.

След училище Никитин отиваше на частни уроци и когато най-сетне след пет часа се връщаше вкъщи, изпитваше едновременно радост и тревога, като че не се бе прибирал цяла година. Изкачваше стълбите запъхтян, намираше Маня, прегръщаше я, целуваше я и ѝ се кълнеше, че я обича, че не може да живее без нея, убеждаваше я, че страшно му е домъчняло, и със страх я питаше здрава ли е и защо лицето ѝ не е весело. След това сядаха да обядват заедно. След обяда лягаше на дивана в кабинета и пушеше, а тя сядаше до него и тихичко му разказваше нещо.

Най-щастливи дни сега за него бяха неделята и празниците, когато можеше да стои вкъщи от сутрин до вечер. В тези дни той се включваше в наивния, но необикновено приятен живот, който му напомняше пасторалните идилии. Непрестанно наблюдаваше как неговата разумна и грижовна Маня устройваше семейното им гнездо, и сам, желаейки да покаже, че и той може да направи нещо вкъщи, вършеше някакви безполезни неща, например изтъркулваше от бараката двуколката и я оглеждаше от всички страни. Манюся бе направила от трите крави истинска млечна ферма и в ледника и избата имаше вече много кани с мляко и гърнета със сметана и всичко това тя пазеше за масло. Понякога, за да се пошегува, Никитин ѝ искаше чаша мляко; тя се стряскаше, защото това не влизаше в навиците ѝ, но той със смях я прегръщаше и казваше:

– Ха-ха, пошегувах се, съкровище мое. Пошегувах се!

Или пък се подиграваше на педантизма ѝ, когато например, като намереше в бюфета зеленясало, твърдо като камък парченце салам или

сирене, тя съвсем сериозно казваше:

– Това ще го изядат в кухнята.

Той отбелязваше, че такова малко парченце става само за капан за мишки, а тя разгорещено започваше да доказва, че мъжете нищо не разбират от домакинство и че прислугата с нищо не можеш я учуди, ако ще и килограми закуски да ѝ пратиш в кухнята, и той се съгласяваше и с възторг я прегръщаше. Всичко правилно в нейните думи му се виждаше необикновено, изумително; онова, което не отговаряше на убежденията му, беше според него наивно и трогателно.

Понякога го обземаше философско настроение и той почваше да разсъждава на някаква отвлечена тема, а тя слушаше и го гледаше в лицето с любопитство.

– Аз съм безкрайно щастлив с теб, радост моя – казваше той, като си играеше с пръстите ѝ или разплиташе и пак заплиташе плитката ѝ. – Но на щастието си не гледам като на някаква случайност, като на нещо паднало от небето. Това щастие е напълно естествено, последователно и логически правилно явление. Вярвам, че човекът е творец на своето щастие, и сега аз вземам именно онова, което сам съм създал. Да, ни най-малко не преувеличавам, това щастие е мое дело и аз имам правото да бъда негов господар. На теб ти е известно моето минало. Сираче, бедност, нещастно детство, нерадостна младост – всичко това е борба, това е пътят, който съм проправил към щастието...

През октомври гимназията понесе тежка загуба – Иполит Иполитич заболя от червен вятър и почина. Двата последни дни преди смъртта си той беше в безсъзнание и бълнуваше, но и в бълнуването си говореше все неща, известни на всички:

– Волга се влива в Каспийско море... Конете се хранят с овес и сено...

В деня на погребението гимназията не учи. Учители и ученици носеха капака и ковчега, а гимназиалният хор през целия път до гробищата пееше „Свети Боже“. В процесията вървяха трима свещеници, двама дякони, цялата мъжка гимназия и архиерейският хор с празнични кафтани. А минавачите гледаха това тържествено погребение, кръстеха се и казваха:

– Да даде Бог всекиму такова погребение!

Като се прибра от гробищата вкъщи, разчувстваният Никитин измъкна от чекмеджето на писмената си маса своя дневник и написа в него:

„Преди малко спуснахме в гроба Иполит Иполитович Рижицки.

Мир на праха ти, скромни труженико! Маня, Варя и всички жени, които бяха на погребението, искрено плакаха, може би защото знаеха, че този безинтересен, безличен човек през целия си живот не е бил обичан от никоя жена. Искаше ми се да произнеса за моя другар топло надгробно слово, но бях предупреден, че това може да не се хареса на директора, тъй като той не обичаше покойния. Струва ми се, че откакто съм се оженил, това е първият ден, когато не ми е леко на душата...“

По-нататък през цялата учебна година не се случиха никакви особени събития.

Зимата беше скучна, без студове, само с мокър сняг; в навечерието на Богоявление например цяла нощ вятърът ви жално както наесен и капчуците капеха, а сутринта при хвърлянето на кръста полицията не пускаше никого на реката, защото казваха, че ледът се бил надигнал и потъмнял. Но въпреки лошото време Никитин продължаваше да живее все така щастливо, както и през лятото. Прибави се дори и ново развлечение – научи се да играе винт. Само едно нещо го вълнуваше и сърдеше понякога и като че ли му пречеше да бъде напълно щастлив: котките и кучетата, които получи в зестра. В стаите винаги, особено сутрин, миришеше като в зверилник и нищо не можеше да премахне тази миризма; котките често се съдрпваха с кучетата. Злата Мушка хранеха по десет пъти на ден, тя продължаваше да не признава Никитин и ръмжеше срещу него: „Ррр...нга-нга-нга...“

Една нощ по Велики пости той се връщаше от клуба, където бе играл карти. Валеше дъжд, беше тъмно и кално. Никитин чувстваше в душата си някаква неприятна утайка, но не можеше да разбере каква беше причината: дали защото бе загубил на карти дванадесет рубли, или защото, когато се разплащаха, единият от партньорите отбеляза, че у Никитин пари – с лопата да ги ринеш, явно намеквайки за зестрата. Не съжаляваше за дванадесетте рубли, а и думите на партньора му не криеха нещо обидно, но все пак неприятно беше. Дори не му се прибираще вкъщи.

– Лошо, много лошо! – прошепна той, спирайки при един фенер.

Изведнъж бе разбрал, че за дванадесетте рубли не му беше жал, защото това му бяха харизани пари. Виж, ако беше работник, тогава щеше да знае цената на всяка копейка и нямаше да бъде равнодушен към спечеленото и загубеното на карти. Пък и цялото щастие, мислеше си той, му беше даром, без всякакви усилия и всъщност представляваше за него такова излишество, каквото е лекарството за здравия; ако той като повечето хора бе усетил тежестта на грижата за насъщния хляб, ако бе водил

борба за своето съществуване, ако гърбът и гърдите го боляха от работа, тогава вечерята, топлото уютно жилище и семейното щастие щяха да бъдат необходимост, награда и украшение на живота му; а сега всичко това имаше някакъв странен, неопределен смисъл.

– Лошо, много лошо! – повтори той, съзнавайки добре, че сами по себе си тези разсъждения вече са тревожен признак.

Когато се прибра вкъщи, завари Маня заспала. Тя дишаше отмерено, усмихваше се и явно сънят ѝ доставяше голямо удоволствие. Свит на кълбо, до нея лежеше белият котарак и мъркаше. Никитин запали свещта и запуши, а Маня се събуди и жадно изпи чаша вода.

– Натъпках се с плодово желе – каза тя и се засмя. – Ти у нашите ли ходи? – попита тя след кратка пауза.

– Не, не съм ходил.

Никитин бе научил вече, че щабскапитан Полянски, на когото Варя извънредно много разчиташе в последно време, го местеха в една от западните губернии и вече бе започнал да прави в града прощалните си визити, поради което в къщата на тъста му цареше тягостна атмосфера.

– Тази вечер идва Варя – каза Маня, като сядаше в леглото. – Нищо не говори, но по лицето ѝ се вижда колко ѝ е тежко, горкичката. Не мога да търпя този Полянски. Дебел, отпуснат, а като върви и танцува, бузите му се тресат... Не е мой тип. Но все пак съм го смятала за порядъчен човек.

– А аз продължавам да го смятам за порядъчен човек.

– Но защо постъпи така лошо с Варя?

– Защо пък лошо? – попита Никитин, започвайки да изпитва раздразнение срещу белия котарак, който се протягаше, извил гръб на дъга. – Доколкото знам, той не е правил предложение и не е давал никакви обещания.

– А защо тогава толкова често идваше у дома? Щом няма намерение да се жени, да не идва.

Никитин угаси свещта и легна. Но нито му се спеше, нито му се лежеше. Имаше чувството, че главата му е грамадна и празна като хамбар и в нея бродят като дълги сенки някакви нови и особени мисли. Сега си мислеше за това, че освен тази мека светлина от кандилото, която се усмихваше на тихото семейно щастие, освен този мъничък свят, в който той така спокойно и приятно си живееше, и ей този котарак там има всъщност и друг свят... И изведнъж силно, до болка му се дося да живее в този друг свят, сам той да работи в някоя фабрика или голяма работилница, да чете лекции от катедра, да пише, да публикува, да бъде

известен, да се уморява, да страда... Искаше му се нещо, което да го завладее до самозабрава, до равнодушие към личното щастие, което дава такива еднообразни изживявания. И във въображението му изведнъж изплува като живо лицецо на бръснатия Шебалдин, който възкликна ужасен: „Вие не сте прочели дори Лесинг! Колко сте изостанали! Боже мой, как сте се занемарили!“

Маня пак стана да пие вода. Той изгледа шията ѝ, пълните ѝ рамене и гърди и си спомни как я нарече бригадният генерал в черквата – „розичка“.

– Розичка – прошепна той и се засмя.

Отговори му сънливото ръмжене на Мушка под леглото: „Ррр...нга-нга-нга...“

Тежко ядно чувство като студен чук удари в душата му и той изпита желание да каже на Маня нещо грубо, дори да скочи и да замахне. Усети сърцебиене.

– Така значи – попита той, едва сдържайки се, – аз бях длъжен да се ожена за теб, щом съм идвал на гости у вас?

– То се знае. Ти сам чудесно разбираш това.

– Много мило.

И след минута повтори отново:

– Много мило.

За да не наговори излишни приказки и да успокои сърцебиенето си, Никитин отиде в кабинета си и легна на дивана без възглавница, после полежа на пода, направо върху килима.

„Глупави мисли! – успокояваше се той. – Ти си педагог, работиш на най-благородното поприще... Та какъв друг свят ти е нужен? Що за щуротия!“

Но в следващия момент вече си казваше с дълбока убеденост, че всъщност не е никакъв педагог, а чиновник, такъв бездарен и безличен като онзи чех, който предава гръцки език; никога учителството не е било призвание за него, с педагогиката не беше запознат и никога не беше се интересувал от нея, с децата не умее да се държи; смисълът на онова, което преподаваше, му беше неизвестен и дори може би учеше децата на неща, съвсем ненужни. Покойният Иполит Иполитич беше направо тъп и всички негови колеги и ученици знаеха колко пари струва и какво може да се очаква от него; а той, Никитин, както чехът, умее да скрива тъпотата си и умело мами хората, давайки вид, че всичко у него, слава Богу, е наред. Тези нови мисли плашеха Никитин, той се отказваше от тях, наричаше ги глупави и вярваше, че всичко това е резултат на

разстроени нерви, че после ще се смее сам на себе си.

И действително на сутринта вече се смееше на своята нервност и се наричаше „баба“, но въпреки това вече му беше ясно, че спокойствието е загубено, може би завинаги, и че в тази двуетажна неизмазана къща няма да има отсега нататък щастие за него. Чувстваше, че илюзията бе се изчерпала и започваше вече нов, нервен, съзнателен живот, който нямаше нищо общо със спокойствието и личното щастие.

На другия ден, неделя, отиде в училищната черква, където се видя с директора и с колеги. Струваше му се, че всички бяха заети само с това да крият грижливо своето невежество и неудовлетвореност от живота, и сам той, за да не издаде пред тях своето безпокойство, се усмихваше любезно и говореше за незначителни неща. После отиде на гарата и дълго гледа как пристигна и замина пътническият влак, и му беше приятно, че е сам и не е нужно да разговаря с никого.

Вкъщи завари тъста си и Варя, които бяха дошли на обяд. Варя беше с подути от плач очи и се оплакваше, че я боли глава, а Шелестов ядеше много и говореше за това, колко ненадеждни са днешните млади хора и колко малко джентълменство има у тях.

– Простациона! – казваше той. – Направо ще му кажа: това е простациона, драги господине!

Никитин любезно се усмихваше и помагаше на Маня в сервирането, но след като свърши обяdT, се прибра в кабинета и се заключи.

Мартенското слънце грееше силно и през стъклата на прозорците топлите му лъчи падаха върху писмената маса. Беше едва двадесети март, а вече шейните бяха сменени с фйитони и в градината цвъртяха скорци. Струваше му се, че ей сега Манюся ще влезе, ще го прегърне с една ръка през врата и ще каже, че пред входната врата вече стоят готови конете за езда или двуколката, а после ще попита какво да облече, за да не измръзне. Идваше пролетта, така чудесна, както предишната година, и обещавахе същите радости... Но Никитин мислеше, че ще е добре да вземе отпуска, да замине за Москва и да отседне там в някое от познатите хотелчета на „Неглинний“. В съседната стая пиеха кафе и говореха за щабскапитан Полянски, а той се мъчеше да не чува и записваше в дневника си: „Къде се намирам, Боже мой?! Заобиколен съм само с пошлост и нищо друго. Скучни, нищожни хора, гърнета със сметана, кани с мляко, хлебарки, глупави жени... Няма нищо по-страшно, по-оскърбително, по-тъжно от пошлостта. Да бягам от тук, още днес да бягам, иначе ще се побъркам!“

КРАЙ

Антон Павлович Чехов
Учитель словесности, 1889

Сканиране, разпознаване и редакция: NomaD, 2009
Издание: Антон Павлович Чехов. Дамата с кученцето (сборник). Издателство „Труд“

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/11150>]